

JUHA KUISMA

Suomen Kylätoiminta ry

Maaseudulla asumisen oikeutus

Miksi maaseutu viehättää asuinympäristönä? Onko maaseutu luontoa, ruokaa, tilaa, raaka-aineita, periferiä, kulttuurista alakynnessä oloa, mennyttä maailmaa vai subjektiivinen mielentila? Voiko koskemattomassa luonnossa, ruoassa, avaruudellisessa tilassa, raaka-aineissa, periferiassa, alakynnessä olossa, mennessä maailmassa tai mielensisällöissä asua? Ei tietenkään voi. Asuminen itsessään on se ydinasia, joka määrittelee maaseutua. Siis paikat, talot, kylät, taajamat ja pikkukaupungit. Ellemme tunne asumisen sisältöä, emme pysty järkevään maaseutua koskevaan keskusteluun. Puhumme koko ajan reunoista ja kääreistä, mutta itse asia jää löytämättä.

Vastaukset edeltäviin kysymyksiin liittyvät kokemuksiimme siitä, millaisista asioista koostuu hyvä elämä sekä pohdintoihin ihmisyydestä. Näihin arvioihin sekoittuvat myös lyhyen tähtäimen teknologiset ja taloudelliset kehityslinjat, jotka tulevaisuuteen heijastettuina, oletettuna välttämättömyyksinä vaikuttavat siihen, mistä saa puhua ja miten pitää argumentoida. Maaseutuun liittyy aina jokin tulevaisuusodotus.

Maaseutu muodostuu näin ajatellen monen muun suuren käsitteen tapaan jatkuvan, historiallisen keskusteluprosessin tuloksena. Maaseudun käsitteestä ja määrittelyvallasta taistellaan. Viime kädessä maaseutu on yhteiskunnallinen lataus ja tunteita sisältävä kollektiivinen tajunnantila. Kulloinkin käytävän keskustelun säännöt ja portinvartija-asetelmat ratkaisevat lopputuloksen eli sen, miten maaseutu yleisesti ja keskimäärin mielletään. Jos keskustelu ei noudata tunnettuja herruudesta vapaan keskustelun sääntöjä, päädytään het-

nessä puhumaan maaseudun sijasta kaupungista tai selitetään äänin kolme miljoonaa vastaan kaksi miljoonaa, että ”mitä tahansa sanottekin, maaseutu on tappiolla ja siksi väärässä eikä koko kysymys maaseudusta ole tärkeä”. Ellei aitoa keskustelua synny, mielletään maaseutu menneisyydeksi, eivätkä yhteiset valinnat tai ihmiskunnan tuleva kehitys liity siihen. Jos näin tapahtuu, johtopäätöksenä on se, että Suomen valtion etu ja kilpailukyky edellyttävät väestön keskittämistä Uudellemaalle ja pääkaupunkiseudulle.

Muuan tapa tuhota keskustelu on vääntää sitä intresseittäin niin, että maaseutu on joko ympäristökysymys tai maataloutta ja luonnonvaroja. Oivallusta, että maaseudussa on kysymys asumisesta ja siten ihmisen olemassaolosta, eivät suostu hyväksymään ne keskustelun kollektiivisubjektit, jotka katsovat edustavansa kehitystä, kaupunkia, ympäristöä tai maa- ja metsätalouselinkeinoja.

Asumisen ymmärtäminen maaseutukäsitteen keskiöksi on jäänyt harvojen johtopäätökseksi. Kollektiivisubjektina tätä näkökulmaa edustaa lähinnä kylätoimintaliike. Toisin kuin luulisi, esimerkiksi arkkitehdit eivät tätä näkökulmaa laajoina joukkoina tunnista, ilmeisesti koulutuksen rakentamien näkymättömien seinien takia. Jos arkkitehdit laajemmin ammattikuntana ymmärtäisivät asumisen filosofisen sisällön, he olisivat erityisen kiinnostuneita maaseudusta.

Seitsemän selitystä maalla asumiseen

Evoluutiioselityksen mukaan ihminen lajiolentona on kehittynyt Itä-Afrikan savanneilla. Meidän ais-

tijärjestelmämme on viritetty sellaiseksi, että viihdyimme vihreässä, kumpuilevassa maisemassa, jossa on vettä, yksittäispuita ja metsiköitä, eläimiä sekä ruohostoa. Tämän takia kaupunkipuistot, hautausmaat ja golfkentät ovat sellaisia kuin ovat. Tätä näkökulmaa edustavat esimerkiksi Björn Kurtén sekä Jay Appleton. Tässä on syy siihen, miksi ”maalla on kaunista” ja miksi maaseutu on toivottu asuinpaikka.

Seuraava selitys kuuluu edellisen rinnalle, mutta se tukeutuu maailmankatsomuksellisesti toiseen pisteeseen. Nimittäin *teologinen selitys* luomiskertomuksessa annettuna – ja muissakin uskonnoissa – asettaa ihmisen viljelemään ja varjelemaan maata. Onhan ihminen itsekin tehty maan pölystä. Se paratiisi, josta ihminen tuli karkotetuksi ja johon hän parhaimmillaan päätyy, on viljelty karjalouden muokkaama maisema. Tätä samaa ajatusta ovat kylläkin edustaneet myös antiikin roomalaiset kirjailijat. ”Jumala loi maaseudun, mutta ihminen teki kaupungit.”

Edellä sanottujen selitysten muunnelma on *ympäristöpsykologiassa* havaittu ihmisen viehtymys vihreisiin luontoympäristöihin. Jos sairaalan potilashuoneen ikkunasta näkyy puu, potilaat paranevat tuossa huoneessa nopeammin. Kun kiireetön autoilija saa valita reitin pisteestä A pisteeseen B, hän valitsee maisemassa mutkittelevan hitaamman vesistönvarsitien. Kun koehenkilöille näytetään kuvia luonnosta, poluista ja avoimista maisemista, heidän verenpaineensa alenee, sydämen syke rauhoittuu ja mitattu stressihormonien taso laskee. Tätä selitystä täsmentää vielä havainto, että mitä monielementtisempi ja yksityiskohtaisempi aistittu luonto on, sen paremmin ihminen siinä viihtyy.

Neljäs selitys on niin sanottu *keskimaailma* (middle world). Ihminen hakee vapaasti olemassaolon optimaalisia fyysisiä mukavuusalueita, joissa on sopivasti luontoa ja sopivasti sivilisaatiota. Tällaisia luonnon ja sivilisaation optimiyhdistelmiä ovat muun muassa puutarha, maaseudun viljelty kulttuurimaisema, valistuksen pastoraalimytyt ja puutarhakaupunki. Teesin ovat esittäneet esimerkiksi Yi-Fu Tuan alunperin Kiinan talonpoikaiskulttuurista ammentaen sekä Paul Tillich saksalaista pikkukaupunkia tulkiten. On erikoista – ja semanttisesti paljastavaa –, että kestävä kehityksen puolestapuhujat eivät ole visualisoineet ajatustaan kyseiseksi keskimaailmaksi.

Viidenneksi selitysmalliksi kirjattakoon kasvatustopillisten pohdiskelujen kautta syntynyt *kokonaisihmisen* ajatus. Tämä orastaa jo J.J. Rousseauilla ja tulee selvästi ilmi William Morrisin käsityksissä, joissa yhdistyvät demokratia ja jokaista ihmistä koskeva luovan käsityön ihanne. Kysymys on tietenkin teollistuvan yhteiskunnan aikaansaaman työnjaon kritiikistä. Sama yhteiskunnallinen reaktio johti myöhemmin ja toisaalla antimoderniin fasismiin. Kokonaisihminen asuu luonnon ympäröimässä pienyhteisössä ja tekee päivittäin sekä käsityötä että aivotyötä. Jotta tällainen elämä on laajalti mahdollista, se edellyttää yhteiskunnalta maaseutumaisesta rakennetta. Ajatuksen eräs pieni sivuhaara on siirtolapuutarha.

Kuudes selitysmalli on ymmärrettävissä *puutarhakaupunkiaatteen* kautta. Puutarhakaupunki on yhdyskuntarakenteellinen vastaus maaseudun ja kaupungin veto- ja työntövoimiin. Sen erityinen piirre on maaseudun tuominen yhteisöllisen kaupunkirakenteen ytimeen ja jokaisen talon pihalle. Iskulauseen mukaan puutarhakaupungissa lapsetkin kasvavat pitemmiksi. Ebenezer Howardin konseptissa on lisäksi monenlaisia ekologisia ja sosiaalireformistisia aineksia, joita konseptin pilkkaajat eivät tunne. Emme kovin pahasti erehdy, jos tulkitsemme kymmenet suomalaiset pikkukaupungit puutarhakaupungeiksi ja edelleen maaseudun ekosysteemipalvelujen heijastumiksi.

Viimeinen selitys on puhtaasti yhteiskuntafilosofinen. Kysymys on *desentralisaation* teorian mukaisesta asumisesta. Millainen yhdyskuntarakenne tuottaa aidosti tasavaltalaisen ja monesta pisteestä lähtevän kehityksen? Asumisen yhdyskuntarakenteelliset ratkaisut nimittäin jakavat myös valtaa. Olemme Kropotkinin, Mumfordin ja Goldscmidtin avaamissa kysymyksenasetteluissa. Miksi Pariisin kommuuni epäonnistui? Miksi juuri Sveitsi ja Pohjoismaat ovat varhaisia demokratioita? Millaisia myönteisiä polkuriippuvuuksia hajakeskitetty eli maaseutumaiseen asumiseen perustuva yhteiskunta tarjoaa? Mitä voimme oppia desentralisaatiosta ja esimerkiksi onnistuneiden maareformien tuloksista? Kiintoisaa on, että biotalouden kautta tulevaisuutta pohtivat tarkastelut johtavat jälleen kerran desentralisaation tarkasteluun, vaikkapa sitten ”distribuoidun ja verkostomaisen” yhteiskunnan nimellä.

Desentralisaation merkitys on siinä, että se on liberalisaation alueellinen teoria.

Kun asumista tarkastellaan yhteiskuntasopimuksen kautta

Jos ottaa tehtäväkseen perustella maaseudulla eli kylissä asumisen oikeutta, on perustelujen oltava yleisiä ja yleispäteviä. Perusteluksi ei esimerkiksi kelpaa se, että moni meistä asuu tällä hetkellä maalla. Eikä sekään, että moni on varttunut aikoinaan maaseudulla ja kokee siksi nostalgiamielihyvää päästessään vapaa-ajallaan maalaisoloihin. Semminkään sekään, että omistat maata ja vaadit omistajan oikeudella, että kukin saakoon tehdä omaisuudellaan mitä tahansa – myydä, rakentaa tai vaikka tuhota.

Yleispätevyyden vaatimus toimii myös toisin päin: viranomaishallinnolla ei ole noin vain oikeutta rajoittaa kyliin ja maaseudulle rakentamista. Asuminen ja erityisesti asuinpaikan valinta ovat konkreettisia perusoikeuksia, joita ei voi kaventaa kevyin perustein. Oletetut yhdyskuntarakenteen suunnitteluhyödyt, kapeasta näkökulmasta laskettu taloudellisuus tai ideologisesti ja ilman vaikuttavuusvertailua tehty ilmastopolitiikka eivät riitä asumisen rajoittamisen perusteiksi.

Ainoa järvevä maalla asumisen oikeutus perustuu yhteiskuntasopimukseen ja sen kautta tapahtuvaan argumentaatioon. Kysymys kuuluu: miten järjestäisit asumisen säännöt ja valinnanvaran, jos olisit yhteiskuntasopimustilanteessa niin sanotusti tietämättömyyden verhon takana tuntematta syntyperäsi, syntypaikkaasi, henkilökohtaisia ominaisuuksiasi tai sitä historiallista aikakautta, jona elät? Vastaus lienee useimmilla jotain asumisen vapautteen tai täyteen oikeuteen valita asuinpaikka kiteytyvää.

Asuminen nimittäin liittyy suoraan vapauteen sekä arvofilosofisesti että kokemuksena, sillä siihen liittyy samanlaisia valintoja kuin ammatin tai avio puolison valintaan. Yhteiskunnan ei tule määritellä sitä, mihin ammattiin itsesi koulutat, kuka on puoliso tai missä saat asua. Jos yhteiskunta määrittää näistä yhtäkään, se edustaa totalitarismia. Edellinen lause ei ole raju kärjisty, vaan karu tosiasia, johon havahtumista nyt tarvitaan.

Esitettäköön tästä vapaudenkiellosta yksi esimerkki. Tampereen kaupunkiseudun kaavoittaja-

ryhmän näkemys on kirjattu seutuhallituksen valmisteluasiakirjoihin ja selventää edellistä väitettä. Vastatessaan lausunnoissa esitettyihin mielipiteisiin ryhmä ottaa oikeudekseen jopa tulkita perustuslain yhdeksättä pykälää:

Hजारakentamisen hallinta ei millään tavalla ole ristiriidassa Suomen kansalaisen oikeuteen (vapauteen) valita asuinpaikkansa. Suomessa saa valita asuinpaikkansa, mutta ei perustuslaissa määritellä rakentamisesta, vaan maankäyttö- ja rakennuslaissa (MRL), joka ohjaa rakentamista. Tulkinta liikkumisvapaudesta voi olla sellainen, että **kansalaisella on vapaus muuttaa paikkakunnalta toiselle ja valita asuinpaikkansa markkinoilla tarjolla olevista asuinrakennuksista ja huoneistoista.** (Tampereen kaupunkiseutu 13.11.2012, s. 1/4, korostus JK)

Kun puolustaa maalla asumisen oikeutta tarkastelemalla sitä vapauden yhtenä ulottuvuutena, tulee yleensä väärin ymmärrettyksi. Vapaus ymmärretään kovin usein itsekkääksi mielivallaksi, villivapaudeksi, jossa ei oteta muita ihmisiä huomioon. Vapaus on kuitenkin mitä suurinta vastavuoroisuutta. Monikaan ei ole selvittänyt itselleen, mitä arvoja yhteiskuntasopimus sisältää. Siinähan korkein arvo on vapaus, jonka kautta mahdollistuu ihmisen kasvu yksilölliseksi persoonaksi, jonka lahjat koituvat kanssaihmissen hyväksi. Vapaus on siis aina keskinäistä ja vastavuoroista. Se on lahja, jonka annamme toisillemme yhteiskuntasopimuksen kautta. Tätä vapausaluetta ilmaisee englannin kielen termi liberty eli sopimusten kautta luotu vapaus.

Jotta kaikkia ihmisiä koskeva, persoonia esiintuova vapaus on mahdollista, tarvitaan kansalaisten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Sitä varten meillä on demokratia, parlamentarismi ja niihin liittyvät kansalaisvapaudet. Kansalaisoikeuksien käyttäjäksi pääsyä kuvaa englannin kielen sana freedom. Kun orja tai alistettu saavuttaa vapauden, hän saa kansalaisoikeudet, joita käyttämällä hän nousee kansalaisena liberty-alueelle. Tasa-arvo on siis tasa-arvoa vapauteen.

Ranskan vallankumouksesta lähtien eurooppalaisen arvoyhteisön kolmas suuri arvo on näitä kahta arvoa edeltävä veljeys eli keskinäisyys, solidaarisuus, välittäminen ja yhtä pitäminen. Siis se, että ihmisinä pidämme yhtä, olemme makronäkökulmasta biologisia sukulaisia, olemme kanssakäy-

misen ja työnjaon kautta riippuvaisia toisistamme. Näistä kolmesta arvosta tulee eurooppalaisten yhteiskuntasopimusten trikolori. Sininen on vapautta, valkoinen tasa-arvoa ja punainen keskinäistä yhteenkuuluvuutta. Arvoilla on nimenomaan tämä järjestys, ja niistä suurin on vapaus.

Jokainen taloa suunnitellut, rakentanut tai vuokra-asuntoa valinnut tajuaa jossakin vaiheessa, että tila, jossa asuu, on ihmiselle hänen arvojensa kuva. Asumalla ihminen ilmaisee arvojaan, yksilöllistä tulkintaa edellä kuvatusta arvojen trikolorista. Kyse on henkilökohtaisen vapauden todeksi elämisestä. Jos siis koen, että päivittäinen luontoyhteys on minulle niin tärkeä hyvän elämän elementti, että haluan asua maaseudulla, se minulle suotakoon. En vaadi liikaa, en etuoikeuksia tai erioikeutta, vaan käytän John Stuart Millin hengessä sitä mahdollisuutta, joka minulle yhteiskunnan jäsenenä kuuluu. Maalla asumiseen sisältyy samalla poisvalintaa, taloudellisia uhrauksia sekä monenlaisten fyysisten toimintojen suosimista.

On oireellista, että Sitran Maamerkit -barometrin 2011 tulosten mukaan moni kaupunkioloissa asuva sanoo, että haluaisi asua maalla, jos se vain olisi työn ja toimeentulon kannalta mahdollista. Tarkkaan ottaen vastanneista 23 prosenttia asui maalla, mutta 36 prosenttia olisi halunnut asua siellä. Vastaavasti kaupungissa asui 76 prosenttia, mutta vain 51 prosenttia asuisi mieluiten kaupungissa. Sitra ei tosin tohtinut tai osannut tätä kenen tahansa toimittajan uutiseksi haistamaa tulosta kertoa, vaan sen julkistamiseen tarvittiin professori Hilikka Vihiinen. Yhteiskunnassa on näin ollen latenttia pahaa oloa luova tavoiteristiriita, jota maalle rakentamisen jarruttaminen kärjistä. On äärimmäisen vaarallista, jos maalla asuminen ja uusien talojen rakentaminen jää vain varakkaimman väestön yksinoikeudeksi. Jos hallinnollisin päätösin luodaan niukkuutta rakennuspaikoista tai uuteen käyttöön otettavista rakennuksista, päättyvät tarjolla olevat asuinpaikat rikkaiden haltuun. Laajasti toteutuessaan tällainen kehitys muuttaisi maaseudun kehittämisen sosiaalisesti luokkakakusymykseksi.

Joskus ympäristöhallinnon suunnasta on esitetty kaavoituksen lähtökohdaksi, että vain luonnonvaraelinkeinojen harjoittajat saisivat asua maalla. Kaikki muu olisi yhdyskuntarakenteen kannalta

virheellistä asumista. Mutta kovin olisi maaseutu sosiaalisesti kuollutta, jos siellä saisivat asua vain maanviljelijät, metsätalousyrittäjät ja kalastajat. ELY-keskusten piirissä puolestaan esiintyy ajattelua, että maaseudulle pitää ensin luoda erilaisilla kehitysohjelmilla työpaikkoja, jotta sinne voisi muuttaa uusia asukkaita. Arkikokemuksen mukaan syysuhde toimii kuitenkin toisin päin: ihminen haluaa jostain hyvästä syystä asua maalla ja tuoksiksi työpaikkansa ja yrityksensä maaseudulle asuinpaikkansa välittömään läheisyyteen.

Vapausarvojen toteutumisen kannalta kaavoitus on keskustelua yhteiskuntasopimuksen formaatilla. Siinä yksilön vapaus ja yhteiskunnan vapaus keskustelevat hakien molemmat toteuttavaa ratkaisua. Vaikka kaavoittaja ja häntä ohjeistava ja kouluttava ympäristöhallinto edustaakin kunnallista monopolia, ei ratkaisu koskaan voi olla yksipuolista sanelua. Parhaimmillaan keskusteleva kaavoitus toteutuu maankäyttö- ja rakennuslain 44 § 2 momentin osoittamassa kyläyleiskaavamenettelyssä. Se eroaa kaikesta muusta kaavoituksesta siinä, että menettely osallistaa sananmukaisesti koko kylän ja määrittää suoraan hyvät rakennuspaikat ilman asemakaavavaihetta.

Asumisen sisältö: paikan ja talon kautta maailmassa

Ihmisen olemassaolo olisi äärimmillään ja paljaaltaan olemista ilman vaatteita, taloa, työkaluja, liikennevälineitä, mediaa, kulttuuria ja kulttuurin siirtoa. Asumisen ratkaisut mahdollistavat, että koko tämä sivilisaation kerryttämä elämän mukavuus on käytössämme. Kun puhutaan asumisesta, puhutaan taloista ja taloja ympäröivistä paikoista. Myös koulut, kirkot, kunnantalot, kylätalot, vankilat ja lentoasemat ovat taloja, joilla on oma erikoistunut käyttönsä. Maaseudulla asumisen funktioon kuuluu yksilöllinen itse rakennettu tai itse remontoitu talo, pysyvä luontosuhde ja väljä tila sekä yhteys muuhun maailmaan erilaisten verkostojen kautta.

Aloitin paikan filosofisen tarkastelun ketjutamalla joukon ajatuksia, joita ei tässä tarvinne tarkemmin dokumentoida. Kaikki perustuvat siihen seikkaan, että maapallo on pyöreä globus. Jokainen paikka maapallolla on yhtä arvokas (John Rawls).

Jokainen paikka maailmassa on erilainen (Alvar Aalto). Jokainen koti(paikka) on maailman keskipiste (Santeri Alkio). Nämä kolme ajatusta kuuluvat yhteen ja osoittavat paikan kautta asumiseen sisältyvät vapausasteet. Kuvitellaan hetkeksi, että maaseutua ei olisi. Miten vähän paikkoja maailmassa olisikaan, jos olisimme tuomittuja oleskelemaan vain teknisesti koodatussa kaupunkiympäristöissä. Kaupungissa on paikkoja limittäin ja päällekkäin, mutta ohuelti ja vähäluontoisessa tekoavaruudessa. Nykyisessä laajassa kaupunkien ja maaseudun maailmassa ihminen on olemassa paikkojen kautta ja erilaisista paikoista muodostuu olemisen täyteläisyys. Ruumiillisuutensa takia jokainen ihminen on koko ajan paikallinen, asuupa sitten missä tahansa.

Paikan luonnetta tulkitsee parhaiten termi enclosure, jonka voisi havainnollistaa kolmiulotteiseksi C-kirjaimeksi. Sanan suora käänös tarkoittaa aitausta. Kolmiulotteisen C-kirjaimen muodolla enclosure kuvataan suojaavaksi kuvuksi, joka on yhdeltä sivultaan avoin. Siinä on samalla pesän, talon ja minkä tahansa rakennuksen aihio. Arkkitehtuurin fenomenologiaa harrastaneet Edward Relph, Christian Norberg-Schulz ja Yi-Fu Tuan ovat esittäneet keskeisiä huomioita paikan olemuksesta. Paikalla on kolme ominaisuutta: 1) se suojaa ja antaa juuret, 2) se vapauttaa eteenpäin ja luo horisontin ja 3) sen läheisyyteen kuuluu toisia paikkoja ja varsinainen paikkojen verkosto, joka muodostuu koetusta ja muistetusta maisemasta.

Muuan maaseudun viehätyksistä on siinä, että se on niin täynnä erilaisia luonnonpaikkoja. Lisäksi tulevat kaikki erilaiset talot eli perheen tai yksilön arvostuksia ilmaisevat rakenteet. Ne sijaitsevat aina jossain tarkoin valitussa paikassa ja vahvistavat yleensä ympäristöään ja luovat sisälleen uusia paikkoja. Onhan arkkitehtuuri yhdessä merkityksessä paikkojen luomista. Talo on ympäristöpsykologisessa mielessä moniaukkoinen enclosure eli siinä on sama ominaisuus kuin kulttuurimaisemassa: Jay Appletonin kuuluisaa tiivistystä uuteen yhteyteen soveltaen: ”talosta voi nähdä ulos tulematta nähdäkösi”. Toisin sanoen talo on sivilisaation luoma vastine savannien suojapaikoille, puun alusille, luolille tai kallion kupeille. Länsimaisessa kulttuurissa talo antaa yksilölle intiimin suojan: se on privaatti, yksityisalue, elämän turvasatama arjen paineissa.

Mikä sitten on talon idea? Se suojaaa paahteelta, sateelta, tuulelta, kylmältä ja haittaeläimiltä. Se on pesä, jossa ihminen toimii biologisena olentona: kasvattaa lapsia, syö, nukkuu, käy suihkussa ja on lähekkäin. Se on yksityistä tilaa, jossa voi harrastaa, tehdä töitä ja olla yhteyksissä muuhun maailmaan. Se on ideaalinen ”maailman paras paikka” eli koti. Talo on filtterirakenne, joka kokoaa ulkoa luonnon hyvät vaikutukset ja torjuu huonot. Korkealta ja kaukaa katsoen talo on pistemäinen mikrokosmos, joka kokoaa toivottuna yhdistelmänä maailmassa vaikuttavat elementit. Talo on kollektiivista maailmanymmärrystä.

Carl Gustav Jung kertoo elämäkerrassaan, miten talo on yksilöllisen minuutemme ilmaisu. Psykoterapeutti rakensi omaa taloaan koko elämänsä ajan – ja tiesi miksi. On siis sanottavissa vahvalla ponnella, että talo on vapautta ylläpitävän ja persoonia tuottavan sivilisaation muoto. Tämä koskee kaikkia taloja maalla ja kaupungissa – tietenkin hiukan eri tavoin.

Talon humaania merkitystä eli asumisen ideaa ovat tarkastelleet Gaston Bachelard, Martin Heidegger ja Amos Rapoport. Bachelardin tulkinta asumisesta on poeettista ekologista semantiikkaa, Rapoport lukee talojen tilajärjestelystä sosiologiaa havaintoja. Näistä Heideggerin analyysi talosta indoeurooppalaisten kielten olla -verbin latauksina on erityisen kiintoisaa. Englannin kielen to be on saksassa verbinä bauen eli 1) rakentaa, 2) asua ja 3) hoitaa elollisia olioita. Ruotsissa bo on verbinä asuminen ja substantiivina pesä, by on vastaavasti kylä ja bonde on talonpoika. Englannin ja saksan kielten by/bei prepositiot ovat vieressä ja kohdalla oloa. Jopa suomen kieli tuntee saman sanan naapuri (lähellä asuva) -termin loppuosana.

Schwarzwaldilaisten talonpoikaistalojen ulkoisen hahmon Heidegger tulkitsee ”asumisen nelikerraksi”. Talonpoikaistalo on pysyvä järjestely, jonka kautta ihminen kokoaa maan, taivaan, jumalat ja oman kuolevaisuutensa. Näitä vastaa kivijalka, laaja katto, kotialttari olohuoneen nurkassa sekä seinustalle ripustettu ruumislauta. Tulkitseen Heideggerin hengessä: maailmaan heitetty Dasein eksistoi maan pinnalla arkikielen latauksia käyttäen ”mahdollisuuksien pystynä törönä” (ek-sistens). Ei kuitenkaan alastomana apinana, vaan vapauteen talon ja sivilisaation kautta yltävänä olentona. Tämän takia

asumme taloissa. Tässä on olemisen ja asumisen yhteys ja juuri. Ja jos nimenomaan maaseudulla asumme, jos haemme talon kautta päivittäisiä luontokokemuksia heti oven takaa.

Hajarakentamisen hallinnan harhasta

Ympäristöhallinnon piirissä on muutaman vuoden ajan toiminut hankemuodossa niin sanottu MAL-verkosto, joka on koonnut ministeriön väkeä ja parinkymmenen kaupunkiseudun kaavoittajia sekä arkkitehtejä sisäiseen keskusteluun ja koulutukseen maankäytön, asumisen ja liikenteen kysymyksistä. Yksi tätä verkostoa eniten askarruttaneista asioista on ollut hajarakentamisen hallinta. Kysymys on yksinkertaista siitä, saako maalle rakentaa. Tavoitteina verkoston työssä on ollut – listaajan vapaudella tiivistäen – sellaisia asioita kuin yhdyskuntarakenteen eheyttäminen, ilmastonmuutoksen hillintä, sujuva joukkoliikenne sekä kuntatalouden palvelukustannusten alentaminen.

MAL-sopimuksissa kahden ministeriön edustajat sopivat seuduittain kunkin seutuhallinnon kanssa maankäytöstä, asumisesta ja liikenteestä. Palvelujen toteuttamiseenkin sopimuksilla halutaisiin puuttua, sen sijaan energiankäyttöön ei uskalleta kajota. Sopimuksilla kohdennetaan seudulle valtion rahaa, jos niiden sisältämät asiat ovat ministeriöille mieleisiä. On kokonaan testaamatta, millä tavalla kansanvaltainen tällainen käytännössä eduskunnan kontrollin ulkopuolella oleva uusfeodaalinen järjestelmä on. Entä miten se suhteutuu kuntien itsehallintoon?

Kuten sanottu, verkoston ideologiassa erityisen suureksi ongelmaksi on koettu hajarakentaminen. Se on ilmiö, joka liittyy käsitteeseen haja-asutus. Muistikuvani mukaan eräässä Tampereen kaupunkiseudun kaavoittajapaperissa jopa todettiin, että hajarakentaminen on yhdyskuntarakenteen syöpä, joka pitää kaikin keinoin torjua. Ergo: kyliin ei saa rakentaa.

Kaavoittajat eivät ilmeisesti ole oivaltaneet, että termit haja-asutus ja haja-rakentaminen liittyvät vallankäyttöön ja ovat asioita nimenomaan keskustusten suunnasta määritteleviä. Nehän viittaavat tehotomuuteen, särkyneisyyteen ja hajalla oloon, kuten edellä kerrottu syöpävertauskin tarkoittaa.

Jos vaihtaisimme diskurssia, olisi helppo todeta, että kyseessä on selvästi alistava käsiterasismi. Vaihtoehtoisesti voisimme lähteä yhdyskuntarakenteen pohtimisessa ”kootun asumisen” integraalikäsitteestä, jota puhtaimmillaan edustaa maaseudulla sijaitseva talo. Mitä lähemmäksi suuria keskuksia tulemme, sen enemmän asumisesta karsiutuu ek-sistentiaalista sisältöä, kunnes jäljellä on japanilaisen liikemieshotellin nukkumalokero!

Puhe hajarakentamisesta yhdistää surutta taajamien lievealueen ongelmat kylien alueiden rakentamiseen. Tästä näkökulmasta ei yllätä, että sama kaavoittajaryhmä halusi eräässä vaiheessa korjata olettamansa Ruotsin kuninkaiden tekemän virheen, nimittäin 1700-luvulla aloitetun isojaon, joka uudelleen asemoi ryhmäkylien talot peltojen ääreen. Hyvää tarkoittavat kaavoittajat halusivat 2010-luvulla tiivistää uuden asutuksen kylien ytimiin ja siten pelastaa maaseudun palvelut. Tässä analyysissä oli vain se vika, että kaupan, metsätalouden ja maatalouden teknologista rakennemuutosta ei olisi pystynyt estämään minkäänlaisella kaavoituspolitiikalla. Ja olisiko Suomi edes itsenäinen valtio ilman isojaon toteuttamista? Suunnittelijat eivät siis tuntee maaseutua eivätkä sen historiaan vaikuttavia voimia. Uumoilen, että samat kaavoittajat käsittävät kylällä jotain sellaista, jota näkee television Englantia ja Saksaa kuvaavissa sarjoissa. Esimerkkinä tästä on ajatus, että ”hajarakentaminen on asemakaava-alueen ulkopuolista ja erilleen kyläasutuksesta tapahtuvaa harvaa rakentamista”. On siis jotain kyläasutusta ja sen ulkopuolella muuta asutusta, joka ei kuulu kylään eikä ilmeisesti minnekään. Näin ajatteleva ei ole ottanut vakseen selvittää Suomen maaseudun rakennetta tai kylän käsitettä. Kaavoitusta tehdään maailmassa, jota ei ole olemassa. Ero Suomen ja Keski-Euroopan yhdyskuntarakenteen ja maaseutupolitiikan välillä on siinä, että esimerkiksi Saksassa väestötiheys on Suomeen verrattuna 18-kertainen. Jos suomalaisessa kylässä on 300 asukasta, olisi saksalaisessa vastaavasti 5 400 asukasta.

Hallinto perustelee toimiaan sillä, että yhdyskuntarakenteen eheyttäminen ja hajarakentamisen hallinta ovat lain mukaista ja varsinkin lain vaatimaa toimintaa, koska ne perustuvat VAT:iin eli valtakunnallisiin alueiden käytön tavoitteisiin. Ensimmäisiä valtakunnallisia alueiden käytön tavoit-

teita valmistelemissa ollut yhdyskuntasuunnitelun emeritusprofessori Heikki Kukkonen osaa kylä tarkkaan kertoa, miten järjestelmä käynnistyi. Oli kyse siitä, tarvitaanko Suomeen niin sanottu valtakunnankaava. Koska useimmat olivat sitä mieltä, ettei tarvita, päädyttiin kompromissina VAT:iin. Sen tarkoituksena oli olla paperi, joka toteaisi ne periaatteet, joiden mukaan maakuntakaavat tuli laatia. Nyt ympäristöhallinto on vajaassa 20 vuodessa venyttänyt VAT:n yli kaikkien tarkoitusten kylärakenteen määrittäjäksi asti. Nykyisessä VAT:n kahdesti muutetut sanamuodot eivät ole maaseudun kannalta haitallisia, ellei niitä asumisvastaisesti tulkita. Systemin ulkopuolelta asiaa katsovan mielestä hallinnon motiivina on puhdas vallankäyttö. Kyläläisiä tai kylätoimintaliikettä näissä asioissa ei ole haluttu kuulla. Virkamiehet tietävät paremmin, mitä ihmisten rauhaan kuuluu.

Kommentteja eräisiin tutkimuksiin

Vanha totuus sanoo, että optimaalinen yhdyskuntarakenne on sellainen, jossa jokaisen asukkaan etäisyys kaupunkikeskukseen on nolla kilometriä. Tämä piriuleva lause osoittaa, että yhdyskuntarakenteen optimi voidaan määritellä monella tapaa, aina riippuen siitä, montako laskentapistettä otetaan etäisyyslaskennan lähtökohdaksi. Laskentapisteyden valinta on puolestaan arvovalinta, minkä laskentaohjelman suunnittelija tekee tiedostamatta tai tietoisesti.

Optimaalisen yhdyskuntarakenteen kannalta merkittävin tieteellinen työ on Paavo Littowin väitöskirja. Siinä vertaillaan uusien alueiden kynnyskustannuksia olemassa olevan yhdyskuntarakenteen tehokkaampaan käyttöön. On suuri vahinko, että alan konsultit, kaavoittajat tai yhdyskuntarakkitechdit eivät tunne tätä alansa klassikkoo.

Maaseudun taloja on tyhjentynyt 1960-luvun suuresta muutosta alkaen. Edelleen 90 prosenttia Suomesta on aluetta, joka menettää väestöä. Tämä tarkoittaa, että yhdyskuntarakenne keskittyy ikään kuin luonnollisen poistumakehityksen kautta. Maalle rakentamisen vastavirta ei tätä yleiskuvaa muuta. On vaikea tajuta, millä tavalla asutulle maaseudulle sijoittuvat uudisrakennukset hajottai-

sivat yhdyskuntarakennetta tai millä tavalla maalle rakentamisen aktiivinen jarruttaminen yhdyskuntarakennetta eheyttäisi. Yksi väärässä paikassa oleva lähiö on rakenteellisesti suurempi ongelma kuin kokonaisen maakunnan maaseutualueiden kaikki uudisrakentaminen. Sitä paitsi maalla kuitenkin asuu ja tulee asumaan ihmisiä. Maaseutuasumisen kritiikki koskee heitä kaikkia ja julistaa yhden elämistävän lainsuojattomaksi. Jos käytämme käsitettä maalla-asumisen yksikkökustannus, voisimme ilmaista, että yksikkökustannus laskee, kun maalle muuttaa uusia asukkaita. Ja jos ympäristöhallinnon soveltamat yhdyskuntarakennepuusteet olisivat tosia, hallinnon pitäisi tehdä kaikkensa suomalaisen kesämökkikulttuurin lopettamiseksi. Näin ei kuitenkaan tapahdu. Epäsuhta huutaa vinouttaan.

Mihin tieteelliseen tietoon maalle rakentamisen vastaisuus perustuu? Usein vastauksissa mainitaan Kimmo Kosken raportti Kuntatalous ja yhdyskuntarakenne (Suomen ympäristö 42/2008). Sen aineistona on noin 30 uudisrakennusaluetta Etelä-Suomessa ja Kuopion seudulla. Vertailussa käydetään haarukkakeskiarvoja. Tuloksena esitetään vailla asianmukaisia varauksia kyliin rakentamisen suuret kustannukset. Koko juttu perustuu tekniseen kikkaan. Yksi Kuopion seudun kyläalue ja sen maalle rakennetuksi harvinaisen päiväkotinostaa kyliin rakentamisen hinta-haarukan kalliin reunan niin ylös, että kun haarukan keskiarvo (tieteellisen luvattomasti) lasketaan, saadaan tulokseksi suuret kustannukset. Vastaavasti tulopuolella on yhdellä alueella kirjattu yksi onnekas maanmyyntitulo, joka nostaa kuntakeskukseen tai sen välittömään yhteyteen rakentamisen haarukan maksimitulopiikkilä koko haarukkakeskiarvoa (taas tieteellisesti luvaton) kovin korkealle. Näin vertailussa liioitellaan maalle rakentamisen kuntakustannusta ja ylikorostetaan taajama-alueen maanmyyntituloa, jolloin nettovertailussa maalaiskyliin rakentaminen näyttää erityisen kalliilta. Kuitenkin raportissa (s. 29) on suoraan graafeista nähtävissä, että pelkässä kustannusvertailussa maalle rakentaminen on edullisinta. Tulovertilussa taas tuo onnekas maanmyyntitulo on perustelematta otettu mukaan *molempiin* taajama-aluetyyppeihin. Raportissa vertaillaan keskimäärin 500 asukkaan uudisrakentamista problematisoimatta, miten tämä sopii maaseudun raken-

tamiseen. Todellisuudessa maaseudulle rakennetaan talo talolta hitaina pyrähdysinä olemassa olevan infran yhteyteen. Sellaisesta ei paljon kustannuksia synny. Huomattakoon vielä, että palvelukustannusten puolelta vaihtoehtojen välille ei synny eroja. On hämmästyttävää, miten paljon Kosken raporttiin on muun muassa kaavoittajakoulutuksissa ja kuntapäätäjäninfoissa vedottu siinä käytettyyn vertailumenetelmään perehtymättä.

Tutkimuksena tieteellisesti pätevä ja vakuuttava Pekka Lahden ja Paavo Moilasen Kaupunkiseutujen yhdyskuntarakenne ja kasvihuonekaasupäästöt (Suomen ympäristö 12/2010) joutuu sekkin loppu-tarkastelussaan tekemään yltiörohkean oletuksen, että ”pien- ja kerrostalorakentamisessa voidaan päästä samaan materiaalijakaumaan” (s. 63). Tosielämässä tämä tarkoittaisi, että kaikki kaupunkirakentaminen olisi seuraavan 40 vuoden ajan pelkästään puurakentamista. Oletuksella poistetaan kaupunkirakentamisessa keskeisen betonin, raudan, alumiinin ja lasin korkeiden ominaispäästö-kertoimien merkitys. Näin saadaan reaaliaikailman kannalta utopistinen kehitysura, joka on tietenkin paras. Muussa tapauksessa vertailun olisi voittanut puurakentamiseen perustuva hajautuva ja harven-tuva lisätoimin -vaihtoehto (s. 80), mikä suomen-nettuna tarkoittaa puutalojen rakentamista maalle. Pitäisikö useammin kysyä, millaiseen kansantaloudelliseen tietoon ja millaisiin laskentaoletuksiin ilmastopolitiikka perustuu.

Taloussanomissa 20.9.2009 tutkija Ari Nissinen kertoo tutkijan itsensäkin yllättäneestä tuloksesta, jonka mukaan kerrostalo onkin pientaloa pahempi lämpösyöppö. Nimittäin, toisin kuin aivan yleisesti oletetaan, pientalon kokonaisenergian kulutus on pienempää kuin kerrostalossa. Nissisen kertomat kokonaiskulutusluvut asuineliömetriä kohden ovat kerrostalossa 241 kWh/asuineliö ja pientalossa 190 kWh/asuineliö. Tulos selittyy kerrostalon lämpimistä yleisistä tiloista, porraskuiluista, käytävistä ja varastoista. Muita selittäjiä ovat kerrostalon vai-pan keskimäärin huono eristys sekä huoneistokoh-taisten mittarien puute. (Korhonen 2009.) Jostain syystä tästä asumisen ekologisen asetelman kääntä-västä tuloksesta ei ole sittemmin julkisuudessa pu-huttu. Se on tyystin vaiettu ilmastopolitiikassa kes-kustelussa. Ympäristöhallinnon sivuilla on kuitenkin

päädytty käyttämään kolmatta lukua, joka on kerros- ja omakotitalossa 220 kWh/asuineliö. *Toi-sin sanoen ilmastolaskurissa kerrostalon ja omakotita-lon energiankulutus on määritelty samaksi.* Vaikka tätä ratkaisua ei perustella millään tavalla, se on ollut välttämätön ajatellen ajettua ilmasto-, kaavoitus- ja rakennepolitiikkaa. Mutta mihin laskurin luku pe-rustuu – vai perustuuko mihinkään?

Kun ympäristöhallinto aloitti taistelunsa maa-seudulle rakentamista vastaan, oli oletuksena, että pitkien automatkojen takia maalla asuva automaati-sesti pilaa ilmastoa enemmän kuin kaupunkilai-nen. Tämä ideologis-mytologinen oletus kärsi pa-hoja kolhuja, kun Jukka Heinosen väitöskirja tuli julki huhtikuussa 2012. Väitöskirjassaan Heinonen vertailee asukkaiden hiilijalanjälkeä kaupungeissa, kaupunkiseutujen kehyskunnissa ja maalla. Vertailu perustuu kulutuksen kaikkiin kymmeneen lajiin. Autoliikenne on siis vain yksi osatekijä asukkaiden koko kuluttavassa elämäntavassa. Lopputulos on, että espoolaisten hiilijalanjälki on jopa 17 tonnia vuodessa ja maalla asuvan hiilijalanjälki noin 9,5 tonnia vuodessa. Tulosta selittää eniten tulotaso ja toiseksi kuluttava elämäntapa, mutta myös yhdys-kuntatyypin piiloisa hiilikuorma vaikuttaa asiassa. Kyse on keskiarvoista per asukas. Vaikka tulosta mi-ten varovasti kääntelee, osoittaa se mielestäni sen, että maalla asuvan hyödykekorin kuuluu niin pal-jon paikallisesti koettuja luontoelämyksiä, että se selittää keskimääräisen hiilijalanjäljen pienuutta. Harva maalainen lomailee Thaimaassa. Ja edelleen-kin harvalla kyläläisellä on erikseen kesämökki toi-saalla Suomessa. Ympäristöministeriöllä on selviää vaikeuksia hyväksyä Heinosen tulosta, koska se haastaa myyttisen otaksuman siitä, että kaupun-kielämä olisi maalla ja kylässä asumista ekologisem-pää. Heinosen suoranainen reposteluksi mennyt käsittely nettikeskusteluissa kertoo teemaan liitty-västä mytologiasta. Myytin keskeinen uskomus on, että *kaupunki on asuinympäristönä maaseutua ekolo-gisempi ja vihreämpi.* Edes hyvää omaatuntoa ei maalla asuvalle saa suoda.

Heinosen tutkimuslinjan tuloksissa on paljon kiinnostavaa. Esimerkiksi uuden tiiviin ja matalan kaupunkialueen rakentamisesta seuraava vuosikym-meniä kestävä hiilipatti, joka siis pahentaa ilmasto-vaikutusta. Oma kysymyksensä on isännättömän

betoni-asfaltti -kaupunkirakenteen hiilivaikutus, jota ei ilmeisesti ole saatu kokonaan sisällytettyä asukaskohtaisen kulutuksen vertailuun. Kolmas, vertailussa maalla asuvan haitaksi vaikuttava tekijä on se, että maaseudun talouskohtaista pienpuun käyttöä lämmitykseen ja muuhun ei jostain syystä tilastoida.

Maalla asumisen vaihtoehdosta kiinnostuneiden eräänlainen vastapuheenvuoro on Talonpoikauskulttuurisäätiön julkaisema kirja *Asumisen vapaus* (2012). Kirja tarkastelee maalla asumista ja maalle rakentamista asumisen koetusta maailmasta käsin. Se on joka kohdassa täysipainoista tekstiä – kymmenestä kirjoittajasta viisi on arkkitehtejä – mutta tämäkään kirja ei ole onnistunut nostamaan keskustelua asumisen vapaudesta.

Kerettiläisiä kysymyksiä

Miksi maaseutupolitiikassa ja maaseudun kehittämissuunnitelmissa on niin vaikea myöntää asumista maaseudun ydinasiaksi ja muunkin kehityksen pontimeksi? Mitkä ovat ne tieteelliset ja tutkimuksiin perustuvat seikat, joiden perusteella ympäristöhallinto jarruttaa maalla asumista ja kyliin rakentamista?

Miksi maalle rakentamista ylipäättään täytyy rajoittaa? Eivätkö olosuhteet ja kustannukset jo rajoita tarpeeksi? Estääkö rakentamisen liika ohjeistaminen talonrakentamisen luovat ratkaisut? Millainen olisi maailman kaikissa tulevaisuusvaihtoehdoissa kestävä talo?

Pitäisikö taajaman ja maaseudun kaavoitus olla erilaista? Miten tuleva biotalouden aikakausi pitäisi ottaa huomioon yhdyskuntarakennetta koskevissa ratkaisuissa?

Miksi maaseudun vakituinen asuminen ja vapaa-ajan asuminen erotetaan? Onko tälle asumisen jaolle tarvetta, kun terveyskeskuksenkin voi vuodesta 2014 alkaen valita vapaasti? Miten yhteiskuntasopimusteoria ratkaisee maalla ja kaupungissa asumisen oikeudet?

Onko asumisen vapaus perusoikeus?

Lähteitä

Appleton, Jay 2010. *Experience of Landscape*. Wiley, London.
Goldschmidt, Walter R 1947. *As You Sow. The Social Consequences of*

Agribusiness. Allenheld, Osmun and Co Publishers, Montclair, N.J.
Heidegger, Martin 1951/2003. *Rakentaa, asua, ajatella*. Suom. Vesa Jaaksi. Niin & Näin 3/2003: 53–59.

Heinonen, Jukka 2012. *The Impact of Urban Structure and the Related Consumption Patterns on the Carbon Emissions of an Average Consumer*. Aalto University Doctoral Dissertations 25/2012. Unigrafia, Helsinki.

Jung, Carl Gustav 1990. *Unia, ajatuksia, muistikuvia*. WSOY, Helsinki.
Juntto, Anneli 2007. *Suomalaisten asumistoiveet ja mahdollisuudet*. Tilastokeskus, Helsinki.

Korhonen, Petri 2009. *Kerrostalo onkin paha lämpösyöppö*. Taloussanomien 20.9.2009. Saatavissa: <http://www.taloussanomati.fi/asuminen/2009/09/20/kerrostalo-onkin-paha-lamposyoppo/200920346/310>. [Viitattu 27.9.2013].

Koski, Kimmo 2008. *Kuntatalous ja yhdyskuntarakenne*. Suomen ympäristö 42/2008. Ympäristöministeriö, Helsinki.

Kuisma, Juha (toim.) 2012. *Asumisen vapaus*. Maahenki, Hämeenlinna.
Kuisma, Juha 2011. *Kohti biotaloutta. Biotalous konseptina ja Suomen mahdollisuutena*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Kilpailukyky 6/2011. Helsinki.

Kuisma, Juha 2005. *Kulttuurimaisema kertoo meistä*. Teoksessa: Schildt, Sanna (toim.). *Maaseudun rakennusperintö huomisen vahvuus*. Rakennustieto, Tampere. 75–83.

Kuisma, Juha 1989. *Maaseudun elämäntavan muutos ja sen suhde joukkoviestintään*. YLE-sarja B/1989, Espoo.

Kuisma, Juha & Tarmo Peltonen 2002. *Kyläsuunnittelun opas*. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Lahti, Pekka & Paavo Moilanen 2010. *Kaupunkiseutujen yhdyskuntarakenne ja kasvihuonekaasupäästöt*. Suomen ympäristö 2/2010. Ympäristöministeriö, Helsinki.

Littow, Paavo 1982. *Yhdyskuntakustannusten vertailu*. Oulun Yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulu.

Luoma, Päivi, Juha Vanhanen & Paula Tommila 2011. *Distributed Bio-Based Economy – Driving Sustainable Growth*. September 2011. Sitra, Helsinki.

Lodenius, Staffan, Virpi Mamia, Pauliina Vitakoski & Tarmo Peltonen 2006. *Kylän tuntijat. Asukaslähtöinen suunnittelu työkaluksi maaseutu-ympäristöjen kaavoitukseen*. Tampereen teknillinen yliopisto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, Tampere.

Mumford, Lewis 1949. *Kaupunkikulttuuri*. WSOY, Helsinki.

Nissinen, Ari, Marja Salo & Juha Grönroos 2010. *Ilmastodieettipuntari – mihin sen antamat ilmastopainot perustuvat?* Versio 23.3.2010. Saatavissa: www.ilmastodieetti.fi/Palvelukuvaus>ilmastodiettilaskurin-perusteet_2010-03-23.pdf. [Viitattu 27.9.2013].

Rapport, Amos 1969. *House, Form and Culture*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J.

Rawls, John 1971/1988. *Oikeudenmukaisuusteoria*. Suom. Terho

Pursiainen. WSOY, Helsinki.
 Relph, Edward 1976. *Place and Placelessness*. Pion Limited, London.
 Sitra 2011. *Maamerkit-barometri* 18.5.2011.

Tampereen kaupunkiseutu 13.11. 2012. Yhteenveto palautteesta asemakaavojen ulkopuolisen rakentamisen seudullisiin periaatteisiin.
 Tuan, Yi-Fu 1974. *Topophilia*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.

PÄIVI HARINEN

Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos

Koulubussi hengailuympäristönä

Syrjäistä maaseutua pidetään yleensä ikääntyneiden ihmisten asuinympäristönä. Harvaan asutuilla seuduilla elämisen erityiskysymyksistä on tutkittu lähinnä erilaisten vanhus- ja terveyspalvelujen saatavuutta ja ikääntyneiden asiointimahdollisuuksia (ks. esim. Tedre & Pulkkinen 2011). Maaseudun syrjäkyllissä asuu kuitenkin edelleen myös koululaisia ja opiskelijoita, joiden arkea värittää heidän tarvitsemiensa palvelujen – koulujen ja organisoidun vapaa-ajan tilojen – puuttuminen. Koulutusyhteiskunnan vaatimukset eivät erottele nuoria asuinseutujen mukaan: kouluun on lähdeittävä myös kylästä, jota kutsun tässä artikkelissa Hylkysyrjäksi.

Syrjäseudun nuorten arkinen maantiede kiinnittyy pitkälti kodin ja koulun väliseen pitkään etäisyyteen, ja heidän ajankäyttönsä asettuu saatavilla olevan koulukyydityksen pakottamaan raamiin: tarjolla on yksi linja-autovuoro aamulla koulu- ja koulupaikkakunnalle, toinen illansuussa kotiin päin. Kaikkien samoilla seuduilla asuvien ja koulukeskuksiin mielivien on päästävä saman linja-auton reitin varteen tavalla tai toisella, oltava ajoissa ja sovitettava muu elämänsä kyyditysten rytmiin.

Tämä katsausartikkeli perustuu *Reunamerkitöjä Hylkysyrjässä* -tutkimushankkeessa analysoituun tutkimusaineistoon, joka koottiin itäsuomalaisissa reunakylissä asuvien nuorten koulumatkoja havainnoitaessa. Havainnoidut nuoret viettivät päivittäin jopa neljä tuntia linja-autossa matkatessaan aamulla kotoaan

Maakuntakeskukseksi kutsumaani kaupunkiin toisen asteen opinahjoonsa ja illansuussa taas takaisin kotiin päin. Kirjasin muistiin näkemääni ja kuulemaani, kun kuljin koulumatkoja uteliaana ja itsekin keskuksen ulkopuolella asuvana tutkijana talvella 2011–2012 ja keväällä 2012 yhdessä Hylkysyrjän koululaisten kanssa (tarkemmin ks. Harinen 2012). Olin mukana ulkopuolisena tarkkailijana, eikä kukaan muu tiennyt, että matkoihini liittyi tutkimuksellinen ulottuvuus. Tämän vuoksi havaintojeni aukikirjaaminen ja tulkinat liikkuvat tässä hyvin yleisellä tasolla: lähinnä tunnistettavuuteen liittyvät tutkimuseettiset syyt estävät liian yksityiskohtaisten seikkojen esiintuomisen.

Koulumatka-analyysin alkuperäisenä viritäjänä toimi erilaisissa väljissä keskusteluissa ja koulumuisteiloissa esiin tullut kuva linja-autoissa vietettyjen yhteisten koulumatkojen ja -retkien hilpeän sosiaalisesta luonteesta ja merkityksestä. Tutkimusviritelmän syrjäseutulisiä kehiteltiin yksinkertaisen matemaattisen päättelyn keinoin: jos päivittäistä koulumatkaa kertyy yhteen suuntaan satakunta kilometriä ja jos koulupäivän pituus on kahdeksan tuntia, Hylkysyrjän nuorten arkinen koulunkäyntiin käyttämä aika on ainakin 12 tuntia. Tämä merkitsee edelleen vapaa-ajaksi kutsuttujen tuntien arkista niukkuutta. Koska vapaa-aika on nuorille usein hyvin merkityksellistä toisten nuorten kanssa vietettävää aikaa, Hylkysyrjän nuorten kohdalla voi kysyä, voisivatko koulubussissa vietetyt